

هنر فارس در گذر زمان

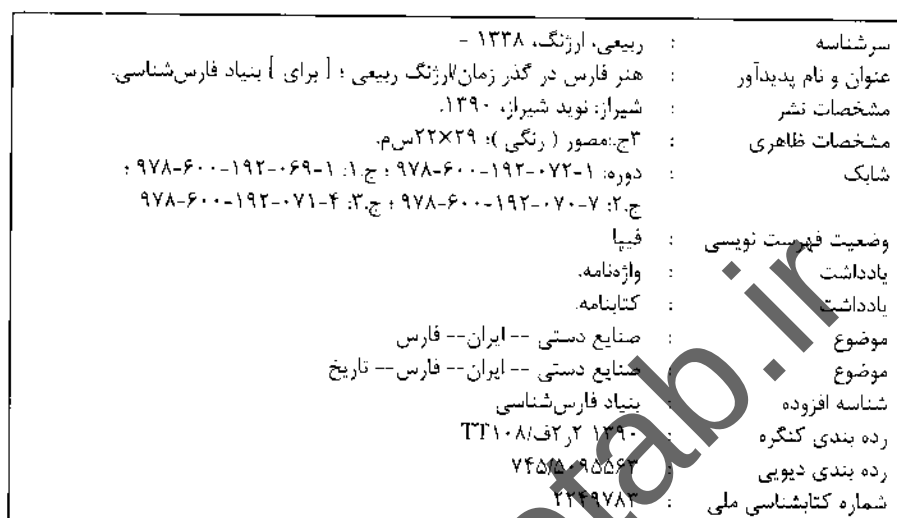
«جلد اول»

کاشی هفت رنگ سنتی، معرق کاشی، مُعقلی

تألیف:

ارژنگ ربیعی

بنیاد فارس شناسی انتشارات نوید شیراز

«جلد اول»

تألیف : ارژنگ ربیعی

طرح جلد: شہاب شبان □ لیٹوگرافی / چاپ: طاووس رایانہ / نقش طاووس □ تیراژ: ۱۵۰۰ جلد
 چاپ اول: ۱۳۹۰ □ حق چاپ محفوظ.

ناشر : انتشارات نوید شیراز

دفتر شیراز - تلفن ۶۲-۲۲۲۶۶۶۱ نمابر ۰۷۱۱-۲۲۲۹۶۷۶ □ ص.پ.: ۷۱۳۶۵/۶۶۶

دفتر تهران - تلفن ۸۸۹۰۵۹۴۵ نمابر ۸۸۹۲۱۵۲۲-۰۲۱

پست الکترونیکی: info@navideshiraz.com

وب سایت: www.navideshiraz.com

با همکاری بنیاد فارس شناسی

شماره: خیابان لطفعلی خان زند، کوچه ی ۲۴، پلاک ۱، تلفکس: ۲۲۴۳۸۵۱ (۰۷۱۱)، صندوق پستی ۷۱۳۶۵-۱۳۱۵

ISBN: 978-600-192-069-1 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۲-۰۶۹-۱

شایک دور، ۵: ۱-۷۲-۰۹۲-۶۰۰-۹۷۸

۲۳۵۰۰ تومان

سخن نخست

نگاه‌های تاریخ محور و یا زمان‌محور که در مطالعات تاریخی به مطالعات «گاه‌شمارانه» (chronologic) نیز نام‌بردار گشته است، حسن و امتیازی دارد که سبب می‌شود خواننده و مخاطب متونی از این دست، به سرعت با آن خوی‌گر شود و با اشتیاق، ادامه‌ی بحث را پی گیرد. من این حسن و امتیاز را «آشکارسازی فرآیند» می‌نامم. بدین معنا، نگاه گاه‌شمارانه، حتی اگر نتواند در انبوه ابهام‌های تاریخی، سرآغاز دقیق یک پدیده را بیابد، دست کم سیر و سیوروت آن را از نقطه‌ی آغاز بررسی نویسنده، پله به پله و مرحله به مرحله می‌کاود؛ و در این کاوش و بازنمود گام به گام، خواه ناخواه، دو نکته‌ی اساسی و درخور درنگ، در کانون توجه مخاطب متن قرار می‌گیرد: نخست، فضل و فضیلت انسان‌های کوشایی که با وجود تمام کاستی‌ها، به نبودن‌ها و نداشتن‌ها لبخند زده‌اند و سرفرازانه مشعل تلاش بر افروخته‌اند تا پس از طی مسیر، این امانت را به آیندگان بسپارند؛ و دوم، اهمیت کوشش و پویش کسانی که ضمن احترام به مجاهدات پیشینیان، هم با ادامه‌ی مسیر، گرد فراموشی را از چهره‌ی میراث پیشین زدوده‌اند و هم با نگاهی برخاسته از نقد هم‌دلانه‌ی این میراث، در حدّ توان خویش کوشیده‌اند تا نقاط ضعف را بکاهند و بر نیکویی‌ها بیفزایند و موجبات رشد خویش و هم‌نوعان را فراهم آورند.

در این میان پرداختن به آنچه که هنر دست انسان در طول هزاران سال فراز و نشیب و بهره‌مندی از اندیشه خلاق و مواهب طبیعت است اهمیتی دو چندان پیدا می‌کند؛ به‌ویژه آنچه موضوع مورد نظر، هنر ایرانی و به صورت خاص، هنر فارس که شیرازه‌ی فرهنگ و تمدن ایران زمین است، باشد. این سرزمین و مردمان ساکن در آن با گذشته‌ای افتخارآفرین و غرورانگیز، در خلق مکاتب هنری، صاحب جایگاهی ویژه است و پرداختن به آن در تقارب فرهنگ‌ها و اهل هنر و رشد روزافزون این بخش از زندگی شگرف خواهد داشت.

در سرزمین فارس از گذشته تاکنون هنرهای مختلفی به‌ویژه در عرصه صنایع دست‌ساز که نشانی بارز از پشته‌های محکم فرهنگی آن دارد، عرضه گشته است، اما زندگی ماشینی امروز و عواملی که جای باز گفتن آن در این مجال نمی‌گنجد، طوری عرصه را بر خلق و تولید آثار دست‌ساز تنگ کرده است که بیم آن می‌رود بخش مهمی از آن در آینده‌ای نه چندان دور به تاریخ پیوندد و دیگر نتوان از آن‌ها سراغی گرفت؛ و این نکته ضرورت تدوین منابع و کتاب‌هایی که به صورت علمی هنر گذشته فارس را به نسل امروز آموزش دهد، نمایان می‌سازد. موضوعی که استاد ارجمند آقای ارزنگ ربیعی با دلسوزی، آگاهی و تجربه فراهم نموده است. نخستین جلد از مجموعه‌ی چند جلدی کتاب «هنر فارس در گذر زمان» است که به علاقمندان عرضه می‌گردد و در آن به هنر کاشی‌سازی پرداخته می‌شود. از این زاویه، کتاب حاضر اثری مغتنم است که در حد بضاعتش نگاهی زمان‌محور را به سیر هنر در اقلیم هنرپرور فارس ممکن می‌سازد تا هم بر عمق و وسعت رسوخ هنر و هنرورزی در پارس مهر تأیید زند و هم راه بازخوانی انتقادی میراث این حیطه را بیش از پیش بگشاید؛ امری که مقدمه و پیش‌شرط رشد و شکوفایی هر چه بیشتر هنر فارس در زمان حال و آینده است.

بنیاد فارس‌شناسی ضمن سپاس از ایشان و آرزوی توفیق روزافزون، چشم انتظار آثاری از این دست است تا به شایستگی ارتباط میان فرهنگ و هنر گذشته را با امروز برقرار کند و صیانت از مستندات فارس به عنوان مهد تمدن و فرهنگ ایران زمین را ممکن سازد. در پایان از دوست و همراه همیشگی فرهنگ فارس آقای داریوش نویدگویی مدیر انتشارات نوید شیراز که بنیاد فارس‌شناسی را در انتشار این کتاب همراهی کردند، سپاسگزاری می‌نمایم.

علی اکبر صفی‌پور
مدیر بنیاد فارس‌شناسی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۷	❖ پیشگفتار
۹	❖ تعریفی از هنر صنایع دستی
۹	✓ ویژگی های صنایع دستی
	✓ تاثیرات صنایع دستی در مسائل اجتماعی ، اقتصادی
۱۰	و فرهنگی
۱۰	✓ صنایع دستی ایران و جایگاه آن در جهان
۱۰	✓ صنایع دستی استان فارس و جایگاه آن در کشور
۱۱	✓ انواع صنایع دستی استان فارس
۱۳	❖ کاشی هفت رنگ سنتی
۸۱	❖ معرق کاشی
۱۰۵	❖ مُعقلی

<< هر ملتی که گذشته خود را بهتر بشناسد ، آینده خود را بهتر می سازد >>

پیشگفتار

گذشت زمان ، تغییر سلاقی ، ورود تکنولوژی و تاثیر آن در زندگی روزمره مردم ، مد گرایی و دور شدن از فرهنگ بومی خود و ... همه و همه گواهی است بر فراموش شدن (یا کم رنگ شدن) فرهنگ و هنر چند هزار ساله این مرز و بوم در بین مردم . هنرهایی که مایه دسترنج و تفکر و استعداد های اجداد ما بوده و هر کدام از این هنرها ، اعتباری برای کشور ، و هر هنرمندی مایه غرور قوم و دیاری بوده اند . لذا حفظ این میراث گرانبها و شناساندن هنر ، هنرمندان این مرز و بوم به نسل های آینده وظیفه ای است که باید به آن ارزش و بهایی بس بسیار داد . باشد که نسل های آینده بدانند که جایگاه اجداد ما در بین جوامع بشری چه بوده و نقش آنها در ایجاد فرهنگ و تمدن در عرصه بشریت تا به کجاست .

**هنر اوج اندیشیدن و تفکر انسان است و هنرمند به فعل در آورنده این اندیشه و تفکر .
هنرمند به اندیشه ها ، تفکرات و آرزوهای درونی شکل می دهد و آنها را خلق می کند .**

در خلق یک هنر ، دست (جسم) و تفکر (احساس) یاور یکدیگرند و هنرمند از این ویژگی به بهترین نحو بهره می برد . هنرمند نه تنها با ذوق و خلاقیت خود به تفکراتش جان می بخشد ، بلکه با آثارش ، آداب ، رسوم ، اعتقادات ، زشتیها ، زیباییها و ... خود و محیطش را هویدا نموده و چون یک سفیر فرهنگی عمل می کند . و شاید هیچکس چون یک هنرمند نتواند تاریخ را مصورگونه بازگو کند . و در این راستا صنایع دستی اوج این هنر ، هنرمندان است .

ایران با تاریخی کهن و آثاری با ارزش میراث دار این هنرمندان و سفیران فرهنگی است و در این راستا استان فارس با تاریخی دوهزاروپانصد ساله ،

بناهایی تاریخی چون تخت جمشید و کاخ ساسانی و ارگ کریم خانی و شاه چراغ و حافظیه و سعدیه و ... دانشمندان و عارفان و عالمان و نویسندگان و شعرا و نقاشان و موسیقی دانان و خوشنویسان و هنرمندان بزرگی چون سیبویه و علامه قطب الدین شیرازی و

شاه داعی الله و مجدالدین فیروزآبادی و جلال الدین دوانی و حلاج بیضاوی و ابن مقفع و میرزا جهانگیر خان شیرازی و فرصت الدوله شیرازی و بابا کوهی و قآنی شیرازی و علی اصغر حکمت و کریم خان زند و لطفعلی خان زند و نصیرالملک و ابن مقله بیضاوی و احمد نیریزی و عیسی خان و باربد و ملا صدراى شیرازی و حافظ و سعدی و صدها هنرمند دیگر نقش مهمی را در این ارزش گذاری ایفا می کند.^۱

و خیل عظیم مشتاقان و هنردوستان و گردشگران ایرانی و خارجی به این استان همه و همه گواهی بر این اداست.

اما کمبود کتاب ها و منابع اطلاعاتی خاص که به نوعی، هنر هنرمندان و صنعتگران این منطقه هنر خیز و هنرپرور را به دوست داران و تشنگان هنر که همگی

مشتاق داشتن اطلاعاتی از این هنرمندان و هنرهایشان هستند مرا بر آن داشت تا دست به تحریر چنین مجموعه کتاب ها یی زده و به گونه ای آنها را در راه رسیدن به اهدافشان یاری بخشم.

هر چند بسیاری از عزیزان و هنر دوستان در گذشته دور و نزدیک در این راه قدم های بسیار موثری برداشته و در باره صنایع دستی استان فارس مطالبی نوشته و در اختیار هنر دوستان گذاشته اند اما بیشتر این کتابها و جزوات و مطالب یا مختصر بوده یا در مورد چند رشته خاص، اما عطش این علاقه مندان تشنه بیش از اینهاست و می بایست کاری دیگر کرد.

در این مجموعه از کتاب ها سعی بر آن است تا حتی الامکان رشته های صنایع دستی که از دیرباز تا کنون در استان فارس بوده (چه آنهایی که اکنون رایج هستند و چه آنهایی که در حال منسوخ شدن می باشند و یا حتی منسوخ شده اند) با زبانی ساده و گویا به رشته تحریر در آورده و برای هر رشته تعریف، تاریخچه، مواد اولیه و ابزار مورد نیاز، روش تولید، مکانهای تولید و وضعیت کنونی آن را به صورتی مختصر، ولی مفید و مصورگونه بازگو کنم.

البته این نکته را نباید نادیده گرفت که هر چند صنایع دستی هر منطقه بازگوکننده فرهنگ آن منطقه است و همیشه چنین عنوان می شود که هر منطقه صنایع دستی خاص خود را دارد اما بسیار دیده ایم که برخی از رشته ها نه تنها مختص یک منطقه نبوده بلکه در دیگر مناطق (چه در داخل کشور و چه حتی در دیگر کشورها) تولید شده و هنرمندان بسیاری هم در این رشته ها فعالیت دارند. و این به چند دلیل است که شاید مهمترین آنها

✓ یکی نیاز آن مناطق به آن گونه تولیدات که همین امر باعث گشته یک یا چند رشته هنری صنایع دستی در مناطق مختلف تولید گردد. (چون هنر گلیم بافی و فرش بافی و... که در بسیاری از مناطق تولید می شود)

✓ دیگری مهاجرت هنرمندان و صنعتگران از یک منطقه به منطقه دیگر مهاجرت هم دلیل دیگری است چرا که هنرمندان و صنعتگران با مهاجرت خود هنرشان را هم مهاجرت می دهند. (چون هنر خاتم سازی و قلمزنی و ... که از یک منطقه به مناطق دیگر رفته).

اما با تمام این تفصیلات هنر صنایع دستی نشانگر فرهنگ یک قوم و ملت است حتی اگر از یک منطقه به منطقه ای دیگر رفته باشد. چنانچه می بینیم که فرش و گلیم و ... که در صدها منطقه مختلف ایران و دیگر کشورهای جهان تولید می شوند هر چند دارای مواد اولیه و ابزاری تقریباً یکسان هستند اما نقوش و رنگ و نگاره ها و ترکیب نهایی آنها با هم متفاوت بوده و هر یک نشانگر فرهنگ منطقه ای خاص هستند.

و یا حتی آن دسته از رشته های هنری صنایع دستی که از منطقه ای به منطقه دیگر رفته ، پس از مدتی هنرمندان ، با تغییراتی ذوق و سلیقه خود را در آن رخنه داده و تاروپود آن را با فرهنگ بومی و منطقه ای خود هماهنگ کرده اند . چون خاتم که با شکلی ساده و ابتدائی از چین به ایران (شیراز) آمد و هنرمندان با ذوق ایرانی (شیرازی) از آن خاتم ساده چهارگوش سفید و سیاه ، خاتم منحصری فرد شیراز را ابداع کردند . (اگر که بپذیریم خاتم از چین به ایران آمده !) .

پس چه بسا در این کتاب از رشته هایی صحبت شود که در دیگر مناطق نیز وجود دارد و یا اولین بار در مکانی دیگر خلق شده ولی چون هنرمندان و صنعتگران شیرازی آن را هم در شیراز تولید می کنند من از آن به عنوان صنایع دستی استان فارس یاد کرده ام .

تعریفی از هنر صنایع دستی

صنایع دستی مجموعه ای از هنر - صنعت است که با بهره گیری از ذوق و خلاقیت صنعتگر و مواد اولیه بومی ، محصولی ساخته می شود که کار اساسی آن به کمک دست و ابزار دستی صورت گرفته باشد .
و چون در ساخت این کالاها ذوق ، خلاقیت و تفکرات سازنده آن (صنعتگر) ، نقش اصلی را ایفا می کند ، به همین دلیل محصولات حاصل کاملاً با محصولات صنعتی و ماشینی متمایز است ^۱ .

ویژگی های صنایع دستی

- صنایع دستی با توجه به اینکه ریشه در تفکرات و نیازهای محیطی سازنده داشته و معمولاً از مواد موجود در هر منطقه استفاده می شود نقش بسزایی در مسائل اقتصادی ، اجتماعی و فرهنگی هر منطقه یا ملتی دارد .
- از ویژگی های بارز صنایع دستی می توان به موارد ذیل اشاره کرد :
- ❖ تاثیر اندیشه خلاق ، باورها ، آداب و رسوم ، اعتقادات و محیط اطراف سازنده (صنعتگر) در تولیدات و استفاده از طرح ها و نقوش اصیل ، بومی و سنتی که همین عوامل باعث داشتن بار فرهنگی تولیدات صنایع دستی می گردد .
 - ❖ انجام مراحل اصلی و اساسی توسط دست با استفاده از ابزار و وسایل دستی و تامین قسمت عمده مواد اولیه از مناطق بومی و داخلی .
 - ❖ عدم نیاز به سرمایه گذاری زیاد و بالا بودن ارزش افزوده آن .
 - ❖ امکان تولید آن در تمام مناطق شهری ، روستائی و عشایری .
 - ❖ تنوع زیاد و همانند نبودن آنها بخاطر بهره گیری از ذوق و احساس سازنده و دست ساز بودن آنها .
 - ❖ امکان انتقال تجربیات و رموز آن به روش استاد شاگردی (سینه به سینه) ^۲ .

۱- دیدگاه های معاونت صنایع دستی ایران

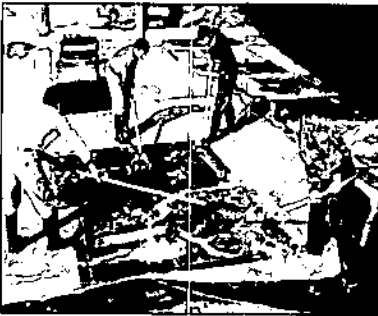
۲- همان

تأثیرات صنایع دستی در مسایل اجتماعی ، اقتصادی و فرهنگی

از مهمترین تأثیرات صنایع دستی در بُعد اجتماعی ، اقتصادی و فرهنگی می توان به موارد زیر اشاره کرد .

- ❖ بالا بردن سطح اشتغال .
- ❖ ازدیاد در آمد سرانه .
- ❖ کمک به اقتصاد خانواده .
- ❖ ازدیاد تولید ملی .
- ❖ جذب و توسعه گردشگری (داخلی و خارجی) .
- ❖ توسعه صادرات .
- ❖ معرفی فرهنگ غنی بومی و اصیل کشور به دیگر کشورهای جهان ^۱.

صنایع دستی ایران و جایگاه آن در جهان

در میان کشورهای جهان ، ایران جزو سه کشور مهم دارای صنایع دستی بوده و در میان این سه کشور (چین ، هند و ایران) ایران با داشتن بیش از ۲۷۰ رشته بیشترین تنوع در صنایع دستی را داراست .

صنایع دستی استان فارس و جایگاه آن در کشور

استان فارس به همراه استانهای اصفهان ، خراسان و تهران (تهران به خاطر دارا بودن جمعیت زیاد و برخورداری از امتیاز پایتختی و مرکزیت صنایع دستی ایران و وجود امکانات کارگاهی و فنی) جزو چهار قطب مهم صنایع دستی کشور محسوب می گردند .

اما در این بین استان فارس به دو دلیل عمده ازجایگاه خاصی نسبت به دیگر استانها در صنایع دستی برخوردار است .

الف : قدمت تاریخی

ب : وجود مناطق عشایری بسیار

قدمت تاریخی

مرکزیت سلسله های هخامنشیان ، ساسانیان و بسیاری دیگر از سلسله ها در استان فارس و وجود هنرمندان بی شمار و بهره گیری از هنر هنرمندانه آنها در ایجاد بناها و کالاهای تزئینی و مصرفی از ۲۵۰۰ سال پیش تا کنون .

وجود مناطق عشایری

وجود ایلات و عشایر بسیار در استان و نیاز آنها به ابزار و کالاهایی که خود مبادرت به تولیدشان می کنند باعث تنوع در تولیدات صنایع دستی استان گردیده .
لذا این گستردگی جغرافیایی استان ، قدمت تاریخی آن ، آثار و بناهای به جا مانده از هنرمندان گذشته ، تنوع زیاد تولیدات صنایع دستی و ذوق و هنر هنرمندان و صنعتگران ، تنوع نژاد ها و اشکال مختلف زندگی شهری ، روستایی و عشایری باعث شده که استان فارس از دیر باز تا کنون یکی از قطب های مهم صنایع دستی کشور محسوب گردد .

انواع صنایع دستی استان فارس

استان فارس با دارا بودن بیش از ۹۰ رشته صنایع دستی یکی از مهمترین مراکز صنایع دستی ایران بشمار می آید .
البته در حال حاضر تمامی این رشته ها فعال نبوده و بخاطر تغییرات محیطی ، فکری و اجتماعی مردم خصوصاً جوانان ، برخی از این رشته ها منسوخ شده ، برخی در حال منسوخ شدن هستند و برخی دیگر کماکان رایج می باشند .

از مهمترین رشته های صنایع دستی استان فارس به رشته های ذیل می توان اشاره کرد .

۱- صنایع دستی مرتبط با چوب	۵- کتاب آرایبی
خاتم کاری - خاتم سازی - منبت چوب - ریزه کاری	نگارگری - تذهیب کاری - تشعیر کاری - مینیاتور -
چوب - معرق چوب - خراطی - ساخت سازهای سنتی -	صحافی و تجلید و ...
مشبک چوب - نقاشی و خطاطی روی چوب - گره چینی -	۶- چاپ
جوک کاری - پیکرتراشی با چوب و ...	چاپ دستی - چاپ کلاقه ای و ...
۲- صنایع مرتبط با فلز	۷- گیوه دوزی
قلمزنی - فلزکاری - چاقوسازی - دواتگری - حکاکی و	رویه چینی گیوه - تخت کشی گیوه - ملکی و ...
قلم تیز - مشبک روی فلز - مليله سازی - مسگری -	۸- چرم
شمشیرسازی - قفل سازی - علم سازی و ...	سراجی - محصولات چرمی - دولچه دوزی و ...
۳- صنایع مرتبط با تزیینات معماری	۹- شیشه گری
- آینه کاری - آجر کاری - گچبری - گره چینی -	شیشه گری فوتی (سنتی) .
کاشی هفت رنگ - کاشی معرق - سنگ تراشی - نقاشی	۱۰- دست بافتها
دیواری - مقرنس - معقلی و ...	قالی بافی - گلیم بافی - جاجیم بافی - چننه بافی -
۴- زیورآلات	زیلو بافی - شیشه درمه بافی - اوپی بافی - حصیربافی -
جواهر تراشی - جواهر سازی - زیور آلات محلی - طلا	خورجین بافی - رند بافی - سیاه چادر بافی - شال بافی -
سازی - فیروزه تراشی و ...	قلاّب بافی - رفوگری و ...

۱۱- دست دوزها

خامه دوزی - ده یک دوزی - سکه دوزی - سکه
دوزی - سوزن دوزی - یلمه دوزی - پنبه دوزی (لایه دوزی)
- نقش دوزی (مزیف دوزی) - کانونا دوزی - چشمه دوزی
- تور دوزی - تکه دوزی (لندره دوزی ، خاتمی دوزی) -
قیطبان دوزی - ابریشم دوزی - گلدوزی - قلاب دوزی -
پولک دوزی - لباسهای محلی و ...

۱۲- سفال و سرامیک

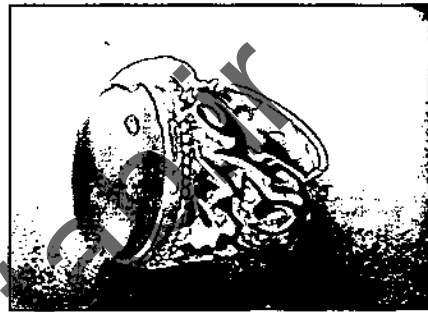
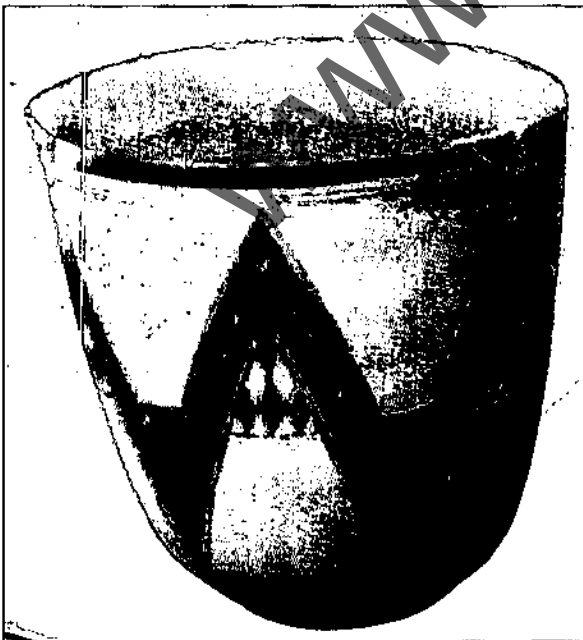
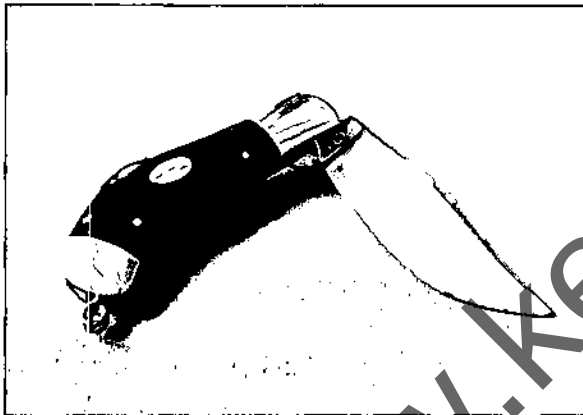
سفالگری - سرامیک سازی و ...

۱۳- نمد مالی

نمد مالی - کلاه مالی و ...

۱۴ دیگر صنایع دستی ها

نقشه کشی فرش - قالب تراشی - رنگرزی گیاهی و ...

پایانی از هنرمندان و صنعتگران پیشکسوت و جوان هنر کاشی هفت رنگ

مرحوم محمدعلی شیشه گر
آزاد حسن پور
غلامعلی غریبی

احمد شیشه گر

مجید الهی

مرحوم رحیم غریبی

مرحوم محمدباقر جهانگیری

مرحوم آقا قلی شیشه گر

مسعود شیشه گر

شهرام نوازنده

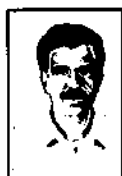

عباس تقیدی

حسن روستا

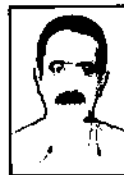
کاشی هفت رنگ سنتی

سعید روستا

عبدالرسول دهقانی

محمود شرقی

اکبر امیری زاده امیری

مسعود شکیبانی

حسن زارعی

تاریخچه

..... ساخت کاشی

..... ساخت لعاب

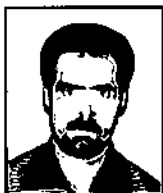
..... طراحی

..... نقاشی

..... پخت

..... ابزار و مواد

علی دیندارلو

هادی سوسنی فر

کریم شیرده حقیقی

حیدررضا
صحت دولت آبادی

رضا پرند

جواد خسروزادگان

ابراهیم
جاویدان مقدم

هادی سوسنی فر

فهرست مطالب

صفحه	عنوان	صفحه	عنوان
۳۶	❖ تهیه لعاب اولیه (لعاب مادر . لعاب سفید)	۱۵	❖ مقدمه ای بر کاشی هفت رنگ سنتی
۳۶	✓ خرد کردن مواد اولیه جهت تهیه لعاب	۱۷	❖ استادان کاشی کار شیرازی
۳۶	✓ تهیه مواد لعاب (اولین لعاب روی سطح کاشی سنتی)	۲۰	❖ تاریخچه کاشی هفت رنگ
۳۸	✓ کوره اکسید فلزات	۲۲	❖ شناخت خاک
۳۹	✓ روش لعاب کاری کاشی	۲۲	❖ طرز تهیه کاشی هفت رنگ سنتی
۳۹	❖ پخت دوم کاشی	۲۴	✓ کوبیدن گل
۴۰	✓ طرز تهیه لعاب هفت رنگی (کوره فریت)	۲۵	✓ الک کردن گل
۴۱	❖ طراحی و نقاشی بر روی کاشی	۲۶	✓ تهیه گل (خمیر) خشت
۴۳	✓ روش سوزن کاری طرح	۲۶	✓ ساخت قالب کاشی (بیسکویت)
۴۴	✓ انتقال طرح بر روی کاشی	۲۹	✓ پالیش کردن سطح سفال
۴۴	✓ قلم گیری طرح	۳۰	❖ پخت اول
۴۵	✓ خطاطی بر روی کاشی	۳۰	✓ لعاب سنتی
۴۵	✓ نقاشی (رنگ آمیزی) طرح	۳۱	✓ مواد اولیه لعاب سنتی
۴۷	❖ پخت سوم (پخت نهایی)	۳۲	✓ لعاب های رنگی
۴۸	✓ کوره کاشی پزی	۳۲	✓ مراحل تهیه رنگ قرمز سنتی
✓	طریقه وارد شدن استاد کار به درون کوره جهت چیدن	۳۳	✓ اکسیدها
۴۹	کاشی ها	۳۴	✓ طریقه پایین آوردن نقطه ذوب لعاب
❖	تصاویر برخی از موادی که در ساخت لعاب و رنگ استفاده	۳۵	❖ طبقه بندی لعاب ها
۵۰	می شود	۳۵	✓ لعاب های قلیایی
❖	تصاویر اماکنی که با کاشی هفت رنگ تزئین شده اند ...	۳۵	✓ لعاب های سربی
		۳۵	✓ تعیین میزان مواد در لعاب